

A tulajdonnév mint az előítélet forrása

1. Bevezető gondolatok. Jelen munkában annak a bemutatására törekszem, hogy milyen előítéletekkel lehet találkozni akkor, amikor valaki olyan család- vagy keresztnévet visel, amely – a többség azonosítása alapján – valamely kisebbségre (vagy népcsoportra, nemzetre) jellemző, így a név tulajdonosát ahhoz a kisebbséghez (vagy népcsoporthoz, nemzethez) tartozónak könyvelik el, s akként is kezelik. Szándékoltan nem szentelek kiemelt figyelmet a külön- vagy egyedi neveknek, sem azoknak, amelyek pejoratívak, illetőleg nem foglalkozom a ragadványnevekkel vagy becenevekkel, noha ezek egyébiránt mind-mind alkalmasak lehetnek előítéletes gondolkodás kiváltására, vagy arra, hogy stigmatizáljanak. Írásomat – mint ahogyan arra a terjedelméből is következtetni lehet – elsősorban gondolatébresztőnek szánom. Olyan jelenségre kívánom ráirányítani a figyelmet, amely eddig talán csak kisebb szerepet kapott a névtani kutatásokban: a név által kiváltott diszkriminációra.

2. A kategorizációról dióhéjban. Az – elsősorban a cigányságot és a zsidóságot érintő – előítéletek kutatva többször találkoztam azzal, hogy a negatív attitűdök megjelenésének vagy a hátrányos megkülönböztetésnek nem valamilyen külső jegyben vagy valamely kisebbséghez való – vélt vagy valós – tartozásban keresendő az oka, hanem a kategorizációt számos esetben a tulajdonnév mint speciális ismérv váltja ki.

Egyfelől a természetes gondolkodásmód velejárója, hogy bizonyos kategóriák segítségével rendszerezzük ismereteinket, ily módon már meglévő, sematikus tudáskeretbe illesztve az új információkat, másfelől azonban az ezen kategóriák mentén létrejövő sztereotípiákkal „megspóroljuk”, hogy differenciáltan gondolkozzunk a világról. A sémák alapján történő azonosítás sokszor túlzó általánosításhoz vezet. A sztereotip jegyek között egyaránt vannak pozitív és negatív viszonyulást jelzők, amelyek attól függően aktíválódnak, hogy milyen személyes tudással, tapasztalatokkal rendelkezünk az adott kategóriát illetően (azaz a szubjektív faktor nem elhanyagolható). Így egy hívószó (jelen kérdéskörben: tulajdonnév vagy tulajdonnévi elem) egyaránt válhat a „kirekesztés és a befogadás eszközévé” (MAITZ 2008: 12). CHARLES LAMB szavait kölcsönvéve úgy is fogalmazhatunk, hogy minden egyes ember egy „előítélet-nyaláb” (id. ALLPORT 1999: 29), ami azt jelenti, hogy a meglévő, komplex előismereteinkből egyéni preferenciák függvényében jelentkeznek pozitív vagy éppen negatív képzet-, illetőleg ismerettársítások.

A kategorizáció a névtani kutatásban is kiemelt szerepű, hiszen pszichológiai kísérletekkel igazolt tény, hogy az emberek egy-egy kategória elemeiből előbb a tipikusakat gyűjtik össze, aztán következnek a felsorolásban a kevésbé tipikusak (SLÍZ 2012: 404). Például a sportágak kategóriájában minden bizonnyal előbb említjük a kosárlabdát, a röplabdát, a futballt vagy az úszást, mint az aikidót, a falmászást vagy a vadvízi evezést. Mindez a nevek világában úgy jelentkezik, hogy a tipikus (vagy annak tartott) kisebbségi névvel rendelkezők nagyobb eséllyel esnek más megítélés alá vagy tapasztalhatnak megkülönböztetett bánásmódot, mint azok, akik „hagyományos” család- vagy keresztnévvel rendelkeznek, hiszen „az ismeretlen, de tipikus neveknek (akárcsak az

ismerteknek) a feldolgozásához kisebb kognitív erőfeszítés szükséges, mint a kevésbé tipikusakéhoz” (SLÍZ 2012: 288).

3. Az előítéletesség természetéről dióhéjban. Fontosnak tartom leszögezni, hogy az előítéletesség természete kettős: egyaránt lehet pozitív és negatív irányú is. Am mivel többnyire negatív előítéletességgel találkozunk, java részben arra gondolunk. Természetesen – névtani vonatkozásban is – vannak olyan esetek, amikor az előítélet vagy a kategorizáció előnyös az egyénre nézve, ám több vizsgálat mutatja a jelenség árnyoldalát.

Az előítéletes viselkedés körülírására számos definíció született, amelyek közül a leginkább ismert és használt a következő: „az előítélet valamely személlyel szemben érzett idegenkedő vagy ellenséges attitűd, melynek alapja pusztán annyiban van, hogy az illető személy egy adott csoporthoz tartozik, és ennek következtében feltételezzük róla, hogy a csoportnak tulajdonított negatív tulajdonságokkal ő is rendelkezik” (ALLPORT 1999: 36). Jól látható, hogy a meghatározás a hátrányos megkülönböztetés negatív irányát hangsúlyozza, annak ellenére, hogy ismert: az attitűd pozitív is lehet.

A hazai és nemzetközi előítéletességi kutatások eredményeiről szóló írások (l. például FÁBIÁN–SIK 1996, ALLPORT 1999, LIGETI 2006, BALASSA 2007, SIK–SIMONOVITS 2008, CSEPELI–MURÁNYI–PRAZSÁK 2011) rendre arról számoltak be, hogy mind a cigánysággal, mind a zsidósággal szembeni előítélet mértéke viszonylag magas (de a cigánysággal kapcsolatos társadalmi távolságtartás jóval erősebb). Igaz ez még akkor is, ha az előítéletesség mértéke jelentős eltéréseket mutathat, akár 10–50% közötti különbséget is eredményezhet a kérdésfeltevési mód függvényében (ALLPORT 1999: 114).

Tekintettel arra, hogy a fent nevezett kisebbségekkel szemben hullámzó intenzitású előítélet mutatkozik, ez a viszonyulás megjelenik akkor is, ha kisebbségi (vagy annak tűnő) nevünk van. Márpedig a név szinte az első, ami kiderül egy emberről (a megismerkedés kézfogással és bemutatkozással kezdődik).

A nevek alapján történő kategorizálásnak létezik humoros, többek között a viccekben is megjelenő oldala – elegendő csak *Kolompár Winnetou*, más forrásban *Kohn Winnetou* esetére gondolnunk (PAPP 2010: 148, FARKAS 2013: 135). Pozitív diszkriminációra is akad példa: ekként könyvelhetjük el azt a 2012-es esetet, amikor az egri várban megrendezett ünnepségre a *Dobó*, a *Bornemissza*, a *Cecey* és a *Sárközi* nevű látogatók ingyen mehettek be.¹ Ha az arányokat nézzük, akkor viszont megállapítható: a szakirodalmi példák többnyire a hátrányos megkülönböztetés kontextusában jelennek meg.

4. A név mint alapvető és védett tulajdonság. Nevünk azon alapjegyeink közé tartozik, amelyek sokkal meghatározóbb szereppel bírnak az életünkben, mint azt elsőre gondolnánk. A *nomen est omen* ugyanis azt is jelentheti, hogy hátrányos megkülönböztetésben lesz részünk a munkaerőpiacon vagy bizonyos szolgáltatások igénybevételekor.

A tulajdonnév mindenekelőtt identitást jelöl, amelynek véleményem szerint védeltséget kell élveznie. Az Ebktv. 8. §-a valóban tiltja is a név alapján történő hátrányos megkülönböztetést. Értelmezésemben legalábbis ez az idézett paragrafus t) pontjában említett „egyéb helyzete, tulajdonsága vagy jellemzője” címkébe tartozik, tekintettel arra,

¹Son 2012. Eger: megelevenedik a legendás utközet. *Magyar Nemzet Online*. <http://mno.hu/grund/eger-megelevenedik-a-legendas-utkozet-1093330> (2014. 06. 28.)

hogyan a tételes felsorolásban a név mint elem önállóan nem szerepel. (A jogszabály a következő konkrétumokat sorolja fel: nem, faji hovatartozás, bőrszín, nemzetiség, nemzeti-séghez való tartozás, anyanyelv, fogyatékoság, egészségi állapot, vallási vagy világnézet, meggyőződés, politikai vagy más vélemény, családi állapot, anyaság [terhesség] vagy apaság, szexuális irányultság, nemi identitás, életkor, társadalmi származás, vagyoni helyzet, foglalkoztatási jogviszony vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony részmunkaidős jellege, illetve határozott időtartama, érdekképviselőhez való tartozás.)

Tekintettel arra, hogy a tulajdonnévvel összefüggő hátrány gyakorta a munkaerőpiacon jelentkezik, egyes országok joggyakorlatában a családnéven alapuló megkülönböztetett bánásmódot maga a munkajog tiltja (l. például CASTEL 2008: 6). Hazánkban erre csak az Ebktv. ad útmutatást, a fentiekben jelzett módon; egyéb jogszabály nem rendelkezik antidiszkriminációs előírásokról. Noha 2001-ben az Alkotmánybíróság foglalkozott egyéb névjogi kérdésekkel – l. 58/2001. (XII. 7.) AB határozat –, a jelen tanulmány szempontjából meghatározó szabályozás nem merült fel.

Hazánkban, ha megkülönböztetett bánásmódot tapasztalunk, az eset kivizsgálását kérhetjük az Egyenlő Bánásmód Hatóságtól (EBH), vagy fordulhatunk a Nemzeti és Etikai Kisebbségi Jogvédő Irodához (NEKI).

5. A név mint diszkriminációs forrás. Több olyan beszámolót is olvashatunk, amely a névvel mint a hátrányos megkülönböztetés forrásával foglalkozik. Némelyik kifejezetten azt hivatott feltérképezni (általában tesztelési jelleggel), hogy kimutatható-e név alapján történő hátrányos megkülönböztetés, azonban ezek mellett vannak valóban megtörtént esetek is, amelyek olykor feljelentést vagy panasztételt is maguk után vonnak.

A név alapú diszkriminációt a témánk szempontjából figyelemre méltó kísérletek is igazolhatják. WAX (1984) kanadai társadalomtudós szállásfoglalási céllal egyszerre két levelet küldött el ugyanazon szállodáknak, az egyiket *Mr. Greenberg*, a másikat *Mr. Lockwood* néven írva alá. Azt tapasztalta, hogy a vélhetően zsidó *Mr. Greenberg*nek a szállodatulajdonosok 52%-a válaszolt és 36% adott ajánlatot, míg a „hagyományosabb” nevet viselő *Mr. Lockwood*nak a megkeresett szállodák közül 95% válaszolt és 93% tett ajánlatot (ALLPORT 1999: 30–31). Ebből és az ehhez hasonló arányokból az a következtetés vonható le, hogy „a név önmagában véve is lehet olyan külső jegy, amely következmények lavináját zúdítja maga után” (ALLPORT 1999: 180). Nem vitás, hogy ebben az esetben a név elsöprő erejű szimbólumként a zsidóság mint egész kategóriát hívta elő, az általános tendenciáknak is megfelelően a hozzá kapcsolódó negatív attitűdökkel. Azaz itt egyáltalán nem azzal a jelenséggel van dolgunk, hogy a tulajdonnév – mint ahogyan az alapvető eredeti funkciója szerint lenne – egyént azonosít, hanem egy egész társadalmi csoportra utal.

RAZNAN 1950-es kutatásában harminc nőről kellett kép alapján jellemzést adniuk az adatközlőknek intelligencia, ambíció, jellem és szépség tekintetében. Két hónappal később ugyanannak a célcsoportnak ismételt ez volt a feladata, de ekkor már manipulált neveket is társítottak a fotókhhoz. A nevek között – az ír, az olasz és az angolszász mellett – tipikusan zsidó nevek is voltak. Ennek eredményeképpen a kísérlet második fázisában a jellemzésekben megjelentek a zsidósággal kapcsolatos sztereotípiák: a megkérdezettek sokkal intelligensebbnek, ambiciózusabbnak, ugyanakkor kevésbé szeretetreméltónak ítélték a „zsidós” nevű személyeket (FORGÁCS 1998: 85, TAKÁCS 2008: 23).

HARARI és MCDAVID (1973) pedagógusokat kért meg dolgozatok osztályozására, melyekre csak a diákok keresztnévét írták fel: gyakori, átlagos neveket (mint *David, Michael, Karen, Lisa*), illetve szokatlan, furcsábban hangzó neveket (mint például *Elmer, Hubert, Adelle, Bertha*). A kísérlet azt igazolta, hogy a különlegesebb névvel azonosított gyerekek dolgozatai egy jeggyel gyengébb osztályzatokat kaptak (FORGÁCS 1998: 81, TAKÁCS 2008: 23). A kérdéskörben, mai magyarországi összefüggéseire utalva megjegyzendő: a kisebbségi (jelesül roma) állampolgárok esetében átlagon felüli a ritka nevek adása (SZIVÓS–TÓTH 2013: 131–132), ami bizonyos esetekben azt is jelentheti, hogy a furcsábbnak ható keresztnévek esetében hajlamosabbak lehetünk sztereotíp, esetenként hátrányos megkülönböztetést eredményező asszociációkra.

CARPUSOR és LOGES a 2003-as iraki háborús helyzetet használta fel arra, hogy a Los Angeles-i, név alapú lakhatási diszkriminációt vizsgálja. 1115 érdeklődő e-mailt küldtek el különböző lakáshirdetésekre, amelyekben arab (*Said Al-Rahman*), afroamerikai (*Tyrell Jackson*) és „fehér” (*Patrick McDougall*) neveket használtak. A kísérletük igazolta, hogy az arab és különösen az afroamerikai nevek esetében sokkal kevesebb pozitív válasz érkezett, mint a „fehér” nevek esetében (CARPUSOR–LOGES 2006: 934, 940).

A magyarországi előítélet-kutatásban is ismert módszer, hogy bizonyos személyekről nevek alapján kell véleményt alkotni. Az ún. Tolerancia vizsgálatban (2005) – amellyel a diákok körében lévő sztereotípiákat kívánták feltérképezni – például *Giuseppe Colombó*-ról, *Kolompár Ramóná*-ról és *Ephraim Kishon*-ról kellett tulajdonságokat írni. A megkérdezetteknek első lépcsőben képeket mutattak ezekről a személyekről, s úgy kellett róluk jellemzést adni (tehát a név ismerete nélkül), második lépcsőben, a kérdőívben néhány oldallal később azonban csak a nevek alapján. A kísérletben részt vevő személyek nem tudták, hogy a nevek a képeket ábrázoló személyekkel összetartoznak. A képek alapján történő jellemzések nem eredményeztek jelentős eltérést a három személy vonatkozásában, a nevekre érkező hozzászólások sem tanúsítottak jelentősebb ellenérzésekről, azonban figyelemre méltó megállapítást hozott a kísérlet *Kolompár Ramóna* esetében: míg a csecsemőkori képe pozitív érzéseket ébresztett a válaszadóknál, a cigányos hangzású név elutasítást eredményezett. Ebben az esetben „a diákok 35,8%-a tesz megállapítást valamilyen módon a származásra a név olvasásakor, míg a kép alapján ezt csak 4,9% teszi” (LIGETI 2006: 376–377, 386–387). Ez a kísérlet is azt bizonyítja, hogy az etnikai azonosítás kifejezetten erős, s kiemelten igaz ez a cigánysággal kapcsolatban.

6. Tulajdonnévből eredő hátrányok a munkaerőpiacon. Mint ahogyan arra fentebb utaltam, az Egyenlő Bánásmód Hatóság fő profilja, hogy a bejelentést követően kivizsgálja a hátrányos megkülönböztetéssel járó eseteket. Igen gyakori, hogy származási (etnikai) alapú diszkriminációs ügyben fordulnak a hatósághoz. 2005-ben arra is volt példa, amikor kifejezetten név alapú hátrányos megkülönböztetés miatt került sor a vizsgálatra (a hatóság az esetet mint nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozással kapcsolatos ügyet vizsgálta). Ennek a részleteiről az alábbi szemelvény számol be: „A kérelmező álláspontja szerint mivel a városban a »Sárközi« vezetéknévvel viselők nagy számban a roma kisebbséghez tartoznak, az álláshirdető a roma származása miatt nem kívánta alkalmazni, vele szemben hátrányos megkülönböztetést alkalmazott.” Az eset kivizsgálását követően a hatóság a kérelmet elutasította a következő indokkal: „önmagában ugyanis az a körülmény, hogy a városban élő roma kisebbséghez tartozó személyek nagy számban viselik a kérelmezővel azonos családnevet és ebből a hirdető azt feltételezhette,

hogy az állásra jelentkező is roma származású, az álláshirdetővel szembeni eljárás megindításhoz nem elégséges.” (Az eset teljes leírása megtalálható a www.egenlobanasmod.hu oldalon, a Jogesetek menüpontban).

Noha ebben az ügyben nem bizonyosodott be, hogy valóban név alapú diszkrimináció történt, az eset mégiscsak lényeges abból a szempontból, hogy mutatja a kérdés társadalmi jelenlétét. Mindezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy célzott kutatások foglalkoznak a potenciálisan kisebbségi névvel rendelkezők munkaerő-piaci esélyeivel.

Mint azt már fentebb láttuk: a származásra utaló név kísérleti alkalmazása, felhasználása egy kísérletben nem előzmény nélküli a magyarországi kutatásokban. Ami a nemzetközi vizsgálatokat illeti, VÁRADI utal FRYER és LEVITT amerikai kutatók 2003-as elemzésére, amelyben azt vizsgálták: jelent-e munkaerő-piaci hátrányt az, hogy „fekete” vagy „fehér” névvel pályázik-e valaki egy állásra (VÁRADI 2012: 237). Munkájukban megállapítják, hogy némely munkáltató szelektálja a „fekete” nevű jelentkezőket, de ez nem tekinthető általános érvényűnek (FRYER–LEVITT 2003: 27). Mint azonban ahogyan azt VÁRADI megfogalmazza: „Elemzésük kiváló előkészítő kutatás a névhasználaton alapuló diszkriminációteszteléshez” (VÁRADI 2012: 237).

Több diszkriminációs kutatás elméleti alapja a BERTRAND és MULLAINATHAN amerikai kutatók által leírt módszer (BERTRAND–MULLAINATHAN 2003). Ennek lényege, hogy valóságos önéletrajzi adatbázison nyugvó, ám fiktív módon összeállított önéletrajzokkal tesztelik a munkaerő-piaci hátrányos megkülönböztetést. A kísérletben tipikusnak tekinthető „fekete” (mint például *Lakisha Washington* vagy *Jamal Jones*) és „fehér” nevekkel (mint például *Emily Walsh* vagy *Greg Baker*) dolgoztak. A „fehér” jelentkezők leggyakoribb családnevei a következők voltak: *Baker, Kelly, McCarthy, Murphy, Murray, O'Brien, Ryan, Sullivan, Walsh*. A leggyakoribb „fekete” családnevek pedig a következők: *Jackson, Jones, Robinson, Washington, Williams*. A „fekete” és „fehér” nevekkel történő pályázaskor kimutatható, hogy „fehér” név esetén nagyjából minden 10. jelentkezés eredményez állásinterjút, míg afrikai-amerikai nevek esetében csak minden 15., ami 50%-os, igen jelentősnek tekinthető eltérés. Vizsgálatuk arra is kitért, hogy mi tapasztalható akkor, ha ugyanúgy „fekete” és „fehér” nevekkel pályáznak, de eltérő, magasabb és alacsonyabb presztízsű állásokra. A kísérlet igazolta, hogy magasabb presztízsű munkák esetében a behívás 30%-os eltérést mutat a „fehér” nevet viselő jelentkezők javára (BERTRAND–MULLAINATHAN 2003: 1–3, 7).

KAAS és MANGER a németországi munkaerő-piaci hátrányos megkülönböztetést vizsgálta török (*Fatih Yildiz, Serkan Sezer*) és német hangzású nevek (*Dennis Langer, Tobias Hartmann*) segítségével. Kísérletükben 528 álláshirdetésre küldtek pályázatot. Munkájukban arról számolnak be, hogy a német hangzású nevek átlagosan 14%-kal több behívást eredményeztek, s különösen erős volt ez az arányeltolódás (24%) a kisebb cégek esetében (KAAS–MANGER 2010: 3).

Egy másik kutatás (2004) hasonló eredménnyel zárult: amikor észak-afrikai eredetű, illetve hangzású családnevvvel pályáztak ugyanarra az állásra, amelyre Párizsban élő, francia lakosok is, azt tapasztalták, hogy 258 megjelentetett hirdetésre a francia lakosok közül 75-öt, míg az „idegenes” hangzású névvel jelentkezők közül csak 14-et hívtak be állásinterjúra, ami szintén szignifikáns különbség. A kísérletben többek között a következő neveket használták: *Kader Larbi, Farid Boukhrit, Farida Larbi, Latifa Boukhrit, Bakari Bongo, Kofi Traore, Aminata Bongo, Binta Traore, Julien Roche, Jérôme Moulin, Marion Roche, Emilie Moulin* (CEDIEY–FORONI 2008: 20–21, 55–56).

BURSELL tanulmánya ugyanennek a kérdésnek a svédországi megjelenését járja körül: kísérletében svéd származásra utaló, illetve arab és afrikai hangzású neveket használt fel. Eredményei azt mutatták, hogy egy svéd névvel nagyjából minden tizedik eset vezet eredményre, míg ugyanazokkal a kvalitásokkal, ám arab vagy afrikai névvel csupán minden 21. (BURSELL 2007: 14).

EDO, JACQUEMET és YANNELIS francia, észak-afrikai és „idegen” hangzású nevek (*Pascal, Rachid, Jatrix; Sandrine, Samira, Alissa*) segítségével végzett vizsgálata kimutatta, hogy álláskereséskor a francia nevű jelentkezőket nagyobb arányban hívják vissza, mint a nem franciás névvel jelentkezőket. Az előbbieket esetében átlagosan 17%-os, az utóbbiak esetében átlagosan 10% körüli arányt mértek (EDO–JACQUEMET–YANNELIS 2014: 11).

Ugyanezek a tendenciák mutatkoznak meg a hazai, név alapú előítélet-kutatásban is. Mint ahogyan arról – SIK ENDRE kutatási eredményei alapján – több sajtócikk is beszámolt a közelmúltban: ha valaki *Kolompár* családnévvel érdeklődik egy állás iránt, akkor a munkáltatók hajlamosak azt a felvilágosítást adni, hogy a pozíció már betelt, szemben azzal, ha ugyanabban az időpontban mindez mondjuk *Kiss* családnévvel bemutatkozva történik.² Ezeket az eseteket többször telefonos teszteléses módszerrel vizsgálják, s úgy kívánnak megbizonyosodni arról, hogy az elutasítás indoka valóban az etnikai hovatarozás, hogy a beszélgetés során maga az érintett közli roma származását.

Ezek a fenti példák jól illusztrálják azt, hogy „a kisebbségi családnév önmagában is potenciális hátrányt hordoz” (SZAJBÉLY 2009: 80). Nemzetközi migrációs kutatások során vált ismertté: „a megkérdezett személyek több mint fele kapott már olyan tanácsot, hogy változtassa meg a nevét, ha állást keres” (SZAJBÉLY 2009: 80).

7. A leggyakoribb zsidó és cigány nevek. Nem gondolom, hogy a munkaerő-piaci és a társadalmi esélyegyenlőség előmozdításának kiváló eszköze lenne, ha lecserélnék a bizonyos szempontból kisebb vagy nagyobb mértékben stigmatizálásra alkalmas család- vagy keresztnevünket, azonban fontos tisztában lenni azzal, hogy milyen tulajdonnevekről gondolja a többségi társadalom (vagy akár maga az érintett kisebbség), hogy azok jellegzetesen cigány vagy zsidó nevek. Ezek „haszna” többek között abban áll – mint ahogyan arra már korábban is számos példát láttunk –, hogy ezen neveket felhasználják a munkaerő-piaci hátrányos helyzet vizsgálatára.

Éppen ez volt a célja a TÁRKI 2006 júliusában végzett országos reprezentatív kutatásának is: felmérni, hogy a nem roma lakosság milyen neveket tart egyértelműen cigánynak. A nyitott kérdésre a leggyakrabban válaszként kapott nevek a *Lakatos*, az *Orsós*, az *Oláh* és a *Kolompár* voltak (SIK–SIMONOVITS 2008: 382). Egy másik felmérésben a TÁRKI-nak ezt a kutatási eredményét alapul véve vizsgálták a név származást jelző hatását, valamint a diszkrimináció mértékét. A romák és a nem romák részben eltérő neveket, illetve sorrendet adtak meg (VÁRADI 2012). TAKÁCS az *Orsós*, *Kolompár*, *Rostás*, *Horváth*, *Talyigás*, *Oláh* és *Radics* neveket említi tipikus, illetőleg annak tartott cigány

² Név alapján diszkriminálnak a munkaadók. *Hír24*. http://fn.hir24.hu/karrier/2009/05/13/nev_alapjan_diszkriminalnak_munkaadok (2014. 06. 28.); Nem nyerő a *Kolompár* név a munkaadóknál. *Menedzsment Fórum*. http://www.mfor.hu/cikkek/Nem_nyero_a_Kolompár_nev_a_munkaadóknál.html (2014. 06. 28.)

családnévként (TAKÁCS 2008: 26), FARKAS pedig a legtipikusabbnak számító zsidó nevekként a *Kohn*, a *Grün* és a *Lévy* családneveket (FARKAS 2009a: 41).

8. Röviden a névváltoztatások lélektani okairól. A zsidó és cigány nevekkal kapcsolatosan sokáig nem a fentiekben vázolt munkaerő-piaci vagy közéleti diszkrimináció volt a jelentős; a nevek a második világháború idején szó szerint élet-halál kérdésévé is válhattak. Mivel a *Kohn*- vagy *Schwartz*-féle nevek a zsidó származás nagyon erős etnikai szimbólumának felelnek meg, a holokauszt után a zsidóság egy része különösen arra törekedett, hogy megváltoztassa, magyarosítsa családnevét. Ez a törekvés nem kizárólag a zsidóság körében volt elterjedt: a háborút követő években a magyarországi németesség jó része hasonló módon igyekezett megszabadulni németes nevétől. Az asszimilálódó zsidóság ugyanakkor már a 19. századi névmagyarosításoknak is legjellemzőbb közönségét alkotta.

Mint ahogyan azt FARKAS idézi, a leggyakrabban megváltoztatott nevek a következők voltak: *Kohn*, *Weisz*, *Klein*, *Schwarcz*, *Deutsch*, *Stern*, *Löwy*, *Steiner*, *Krausz*, *Friedmann*, *Schlesinger*, *Berger*, *Braun*, *Pollák*, *Weinberger*, *Goldstein*, *Rosenfeld*, *Singer*, *Spitzer*, *Grosz* (FARKAS 2012: 2).

A névváltoztatási igényt benyújtó zsidók számát, a teljes társadalmon belüli arányát, valamint a névmagyarosítási kérelmek különböző okait legrészletesebben a KARÁDY–KOZMA szerzőpáros dolgozta fel, történelmi áttekintésben is tárgyalva a kérdést (l. kiemelten KARÁDY–KOZMA 2002: 41, 83–89, 103–105, 136, 143, 150, 165, 169, 239, 309–310, 320–327, 332, 334, 337, 349). Ennek részletező ismertetésétől itt terjedelmi okokból eltekintek, csupán néhány lényeges adatra kívánom felhívni a figyelmet. A zsidók névváltoztatását a 30-as évek második felétől a gyakorlatban egyre kevésbé engedélyezték, 1938-tól a háború végéig pedig egyetlen kérelmüket sem bírálták el pozitívan (KARÁDY–KOZMA 2002: 146). A téma szempontjából kiemelt jelentőségű, hogy a második világháborút követően a zsidók névváltoztatásainak oka a legnagyobb mértékben (43,8%) a név és etnikum azonosságának tagadása volt, míg a korábbi diszkrimináció (16,4%) csupán a 4. leggyakoribb okmegjelölés volt. (A névváltoztatások okairól részletesebben l. még KARÁDY–KOZMA 2002, MAITZ 2008; a leggyakrabban előforduló zsidó egyénnevekkel kapcsolatban pedig további adatok ismertetésére l. HAJDÚ 2003: 176–180).

A cigányság névváltoztatásaival kapcsolatban szembeötlő, hogy a kérelmezők között ugyanazokat a családneveket látjuk viszont, amelyeket a többségi társadalom tipikus és általános cigány családnévként tart számon: *Kolompár*, *Orsós*, *Lakatos* (FARKAS 2009b: 44–45). Figyelemre méltó továbbá, amit FARKAS ezzel kapcsolatban hangsúlyoz: számos esetben nem cigány származásúak szeretnék lecserélni „cigányos” hangzású családnevüket (FARKAS 2009b: 44), ami azt jelzi, hogy a többségi társadalom tagjai is azt érzik olykor, hogy még ha nem is tartoznak az adott kisebbséghez, etnikumjelölőnek számító nevük hátrányt jelent számukra.

9. Összegző gondolatok. Magam a fenti néhány bekezdésben arra törekedtem, hogy bemutassam a név alapú hátrányos megkülönböztetés hazai és nemzetközi példáit. Érzésem szerint az ismertetett esetek lényeges társadalmi problémákra reflektálnak, s arról tesznek tanúbizonyságot, hogy hátrányos megkülönböztetés a tulajdonnévvel összefüggésben is megmutatkozik. Úgy hiszem, hogy szükséges volna teljesebb képet kapni a hazánkban élő kisebbségek, illetve a határon túli magyarság ilyenén tapasztalatairól. Vallom,

hogy egy kevésbé előítéletes társadalom megteremtése közös felelősség és érdek lenne, s meglátásom szerint a diszkrimináció csökkentésének előmozdításában a névtani jellegű kutatások aktív szerepet kaphatnának.

Hivatkozott irodalom

- ALLPORT, GORDON WILLARD 1999. *Az előítélet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- BALASSA SZILVIA 2007. Antiszemiták, cigányellenesek, xenofobok. In: BAKÓ BOGLÁRKA – PAPP RICHÁRD – SZARKA LÁSZLÓ szerk., *Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Tér és Terep 5. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Évkönyve. Balassi Kiadó, Budapest. 205–240.
- BERTRAND, MARIANNE – MULLAINATHAN, SENDHIL 2003. Are Emily and Greg More Employable than Lakisha and Jamal? A Field Experiment on Labor Market Discrimination. *NBER Working Paper Series*. <http://www.nber.org/papers/w9873.pdf> (2014. 06. 28.)
- BURSELL, MOA 2007. *What's in a name? A field experiment test for the existence of ethnic discrimination in the hiring process*. Working Paper 2007/7. The Stockholm University Linnaeus Center for Integration Studies, Stockholm. http://www.socant.su.se/polopoly_fs/1.55389.1321514449!/SULCISWP2007_7.pdf (2014. 07. 28.)
- CARPUSOR, ADRIAN G. – LOGES, WILLIAM E. 2006. Rental Discrimination and Ethnicity in Names. *Journal of Applied Social Psychology* 36: 934–952. <http://home.earthlink.net/~logesw/Carpusor%20%26%20Loges,%20Journal%20of%20Applied%20Social%20Psychology.PDF> (2014. 07. 25.)
- CASTEL, ROBERT 2008. A hátrányos megkülönböztetés II. *Esély* 2008/5: 3–27. http://www.esely.org/kiadvanyok/2008_5/CASTEL2.pdf (2014. 06. 28.)
- CEDIEY, E. – FORONI, F. 2008. *Discrimination in access to employment on grounds of foreign origin in France: a national survey of discrimination based on the testing methodology of the International Labour Office*. International Migration Papers 85E. International Labour Office, Geneva. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_201429.pdf (2014. 07. 28.)
- CSEPELI GYÖRGY – MURÁNYI ISTVÁN – PRAZSÁK GERGŐ 2011. Diszkrimináció és intolerancia a mai magyar társadalomban. *Kritika* 2011/szeptember–október: 2–5.
- Ebktv.= Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény. <http://www.egyenlobanasmod.hu/data/Ebktv.pdf> (2014. 06. 28.)
- EDO, ANTONY – JACQUEMET, NICOLAS – YANNELIS, CONSTANTINE 2014. *Language Skills and Homophilous Hiring Discrimination: Evidence from Gender- and Racially-Differentiated Applications*. Documents de Travail du Centre d'Economie de la Sorbonne, Paris. <http://ces.univ-paris1.fr/membre/jacquemet/HomophilyWP.pdf> (2014. 07. 28.)
- FÁBIÁN ZOLTÁN – SIK ENDRE 1996. Előítéletesség és tekintélyelvűség. In: ANDORKA RUDOLF – KOLOSI TAMÁS – VUKOVICH GYÖRGY szerk., *Társadalmi riport 1996*. TÁRKI–Századvég, Budapest. 381–413.
- FARKAS TAMÁS 2009a. Családnévrendszer, névhasználat, névváltozás nyelvi-kulturális kontaktushelyzetben. *Névtani Értesítő* 31: 27–46.
- FARKAS TAMÁS 2009b. *Családnév-változtatás Magyarországon. A névváltoztatások tényezői és története a 20. század második felében*. Nyelvtudományi Értekezések 159. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- FARKAS TAMÁS 2012. Jewish Name Magyarization in Hungary. *AHEA: E-journal of the American Hungarian Educators Association* 5. <http://ahea.net/e-journal/volume-5-2012/28> (2014. 06. 28.)
- FARKAS TAMÁS 2013. A nevek humora. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUZSANNA szerk., *Sokszínű humor. A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 151. Tinta Könyvkiadó – ELTE Bölcsészettudományi Kar – Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest. 131–139.
- FORGÁCS JÓZSEF 1998. *A társas érintkezés pszichológiája*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- FRYER, ROLAND G. JR. – LEVITT, STEVEN D. 2003. *The causes and consequences of distinctively black names*. NBER Working Paper Series. National Bureau of Economic Research, Cambridge, Massachusetts, USA. <http://www.nber.org/papers/w9938.pdf> (2014. 06. 28.)
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KAAS, LEO – MANGER, CHRISTIAN 2010. *Ethnic Discrimination in Germany's Labour Market: A Field Experiment*. IZA Discussion Paper No. 4741. Institute for the Study of Labor, Bonn. <http://ftp.iza.org/dp4741.pdf> (2014.07.25.)
- KARÁDY VIKTOR – KOZMA ISTVÁN 2002. *Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig*. Osiris Kiadó, Budapest.
- LIGETI GYÖRGY 2006. Sztereotípiák és előítéletek. In: KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY – VUKOVICH GYÖRGY szerk., *Társadalmi riport 2006*. TÁRKI, Budapest. 373–389.
- MAITZ PÉTER 2008. „A szent ügy”. A dualizmus kori névmagyarosítási propaganda nyelvészeti elemzése. *Névtani Értesítő* 30: 7–33.
- PAPP RICHÁRD 2010. *Miért kell Kohn bácsinak négy hűtőszekrény?* Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- SIK ENDRE – SIMONOVITS BORI 2008. Egyenlő bánásmód és diszkrimináció. In: KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY – VUKOVICH GYÖRGY szerk., *Társadalmi riport 2008*. TÁRKI, Budapest. 363–382.
- SLÍZ MARIANN 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 2012: 282–291, 400–410.
- SZAJBÉLY KATALIN 2009. *A faji diszkrimináció elleni fellépés az Európai Unióban, a standardok átültetése Franciaországban, Nagy-Britanniában és Magyarországon*. Doktori (PhD) értekezés. SZTE ÁJK, Szeged. <http://www.kisebbsegiombudsman.hu/data/files/169252500.pdf> (2014. 06. 28.)
- SZIVÓS PÉTER – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY szerk. 2013. *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban*. TÁRKI Monitor Jelentések 2012. TÁRKI, Budapest. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf (2014. 07. 28.)
- TAKÁCS JUDIT 2008. A név mint kód. *Létünk* 2008: 18–29.
- VÁRADI LUCA 2012. Előtanulmány a roma családnevek diszkriminációteszteléséhez való kiválasztáshoz. In: SIK ENDRE – SIMONOVITS BORI szerk., *A diszkrimináció mérése*. E-tankönyv. ELTE TÁTK, Budapest. 236–244. http://www.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Diszkriminacio_merese.pdf (2014. 06. 28.)

M. HORVÁTH VIKTÓRIA
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

VIKTÓRIA M. HORVÁTH, Proper names as sources of prejudice

Chances of career success for minorities have been the subject of Hungarian and international research into prejudice from different methodological points of view. Most such surveys focus on the Roma population, or are oriented to labour market-related issues. The degree of prejudice against certain Hungarian minorities (especially against Gypsies and Jews) in the majority society can easily be detected from these studies; systematic research into discrimination based on one's name, however, has not yet been so extensive. This paper intends to demonstrate that the presence of this social phenomenon using Hungarian and international examples, and calls attention to the fact that such research is necessary to fill an existing gap.